

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію та автореферат
Міленіної Мілени Михайлівни
«Український фольклорний поховальний текст: динаміка і модифікації»
подану на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук
зі спеціальності 10.01.07 – фольклористика

Останнім часом фольклористика дедалі частіше звертається до сучасних європейських підходів в осмисленні гуманітарного знання, не обмежуючись напрацьованим дослідницьким інструментарієм, а послуговуючись підходами та методологією інших царин науки. Як зазначав відомий сучасний російський вчений фольклорист С. Ю. Неклюдов, «завдання науки – добування достовірного, відповідального, верифікованого знання. Цей науковий продукт потрібен одиницям, але ці одиниці необхідні суспільству, його інтелектуальній традиції та інтелектуальному клімату». Відтак кожна наукова галузь має слугувати цій високій меті – найбільш об'єктивно інтерпретувати певний фрагмент дійсності, отримувати про нього достовірне, несуперечливе знання. І в рецензованій дисертації, на нашу думку, Міленіна М. поставила перед собою першочерговим завданням найбільш повно, максимально об'єктивно, системно і комплексно дослідити український фольклорний поховальний текст. Окреслюючи перед собою таку непросту мету, дисертантка цілком слушно обирає для її реалізації інтердисциплінарний підхід, розглядаючи кожне явище з максимально можливих дослідницьких ракурсів і зрештою представляючи глибокий його аналіз. При цьому молода дослідниця дуже чітко розмежовує методологічний інструментарій фольклористики і тих суміжних дисциплін, які на тому чи іншому етапі вважає за доцільне долучити до аналізу фольклорного тексту.

Так, послуговуючись методами лінгвістики, структурної семіотики, соціології, літературознавства, психології, археології, Мілена Михайлівна ставить перед собою завдання виявити динаміку тафологічних практик і танатологічних уявлень українців на матеріалі фольклорних текстів, включених в танатологічний

дискурс як традиційної культури, так і сучасного досвіду комунікації на теми смерті чи потойбіччя. Слід зауважити на суттєвий об'єм текстів, що потрапили в поле зору дисертантки, адже хронологічні межі досліджуваного явища сягають найперших фактів поховальної культури українців і охоплюють період сучасності, включно до 2013 року. Робота над таким хронологічно розлогим і різножанровим корпусом текстів вимагає дотримання чіткої структуризації та логічної послідовності, чого пані Мілена суворо дотримується при викладі матеріалу – кожен з підрозділів дисертації присвячено окремому хронологічному етапу розвитку українського поховального тексту, у межах котрого дисертантка розглядає можливі модифікації, яких зазнав фольклорний текст на даному щаблі побутування.

Перший розділ дисертантка присвячує висвітленню розвитку дослідження теми смерті з підходів різних наук. Звертаючись до історіографії питання в царинах медицини, археології, соціології, філософії, психології та інших наук, дисертантка виявляє динаміку розвитку наукового визначення смерті як біологічної й філософської категорії, розглядає питання формування термінологічного апарату та взаємопроникнення термінів і поглядів, що стосуються смерті, з однієї гуманітарної науки в іншу. Звернення до суміжних дисциплін та актуалізація дослідження формування термінологічної й понятійної бази аргументується Міленіною М. необхідністю з'ясувати специфіку формування найдавніших поховальних практик і виявити ті світоглядні аспекти архаїчного мислення українців, які обумовили побутування певних ментальних парадигм тафологічного досвіду.

У другому розділі молода дослідниця переходить до підходів при аналізі фольклорного поховального тексту на вербальному рівні. Дисертантка цілком аргументовано доводить необхідність залучення до дослідження вербальної складової поховальної культури українців методологічний апарат інших гуманітарних наук. Міленіна М. виокремлює при аналізі фольклорного поховального тексту різні рівні семіотичного кодування: персональний, сюжетний,

психоаналітичний, прихованої семантики тощо, до кожного з яких пропонує слушним застосувати певні методи інтердисциплінарного аналізу.

У третьому підрозділі пані Мілена здійснює, як на нашу думку, цілком доречно, однак дещо розлого подану спробу узагальнити різноманітні підходи до класифікацій практик захоронення і ментальних аспектів, що обумовили їх специфіку. Загалом, у першому розділі дисертантка демонструє вміння залучати до фольклорних досліджень здобутки і методологію з царин різних наук, при цьому не зміщуючи акцентів з ключових аспектів дослідження. Крім того, Міленіна М. демонструє вміння аргументовано і виважено полемізувати як вченими з галузі фольклористики та етнографії (С. 31–32), так і з авторитетними дослідниками з царин суміжних дисциплін (С. 31–39).

Слід відзначити у роботі відчутний самостійний науковий стиль викладу і відмінне володіння дисертанткою науковою термінологією, а також уміння лаконічно, чітко й аргументовано формулювати висновки, якими Міленіна М. завершує перший і наступні розділи дисертаційного дослідження (С. 39–41).

Більш цікавими видаються другий і третій розділ дисертації, в яких молода дослідниця переходить до безпосереднього аналізу поховальних текстів українців, дотримуюсь при цьому чіткої хронології, відображеної в послідовності викладу аналізу матеріалу.

У другому розділі Мілена Михайлівна розглядає фольклорні жанри, включені в поховально-поминальну обрядовість, що відображають архаїчне осмислення українцями сфери смерті. Дисертантка, виходячи з розуміння фольклорного тексту як сукупності різнозакодованих компонентів, обґрунтованого у попередньому розділі, проводить ретельний аналіз його структури на усіх рівнях: ментальному, предметному, вербальному, акціональному тощо. Для верифікації гіпотез, висунутих на початку розділу, дослідниця послуговується методами співвіднесення текстового матеріалу з археологічним та етнографічним (С. 44—60; С. 63—71; С. 82—90; С. 94—104), виокремлюючи у структурі фольклорного поховального тексту як незмінні елементи, так і ті, що зазнали найбільшої варіативності. Співвіднесення фактору

пластичності й стабільності українського поховального тексту, на думку Міленіної М., дозволяє не просто описати модифікації тексту, а й пояснити причину їх виникнення.

У другому підрозділі цього розділу молода дослідниця переходить від модифікацій до динаміки практик захоронення українців, висуваючи гіпотезу про те, диверсифікація способів поховання обумовлюється типом культури та специфікою життєдіяльності. У цьому ж розділі дисертантка висуває і аргументовано доводить гіпотезу про те, що етапи розвитку способів поховання обумовлені еволюцією уявлень про зв'язок тіла людини з природними стихіями, відображеними у численних фольклорних текстах (С. 95–98). Наприкінці розділу Міленіна М. подає інваріанту структуру поховального тексту українців, зауважуючи при цьому на змінах, яких зазнавав поховальний текст при розширенні сфери усвідомленої діяльності (С. 91–92).

У третьому розділі дисертантка досліджує сучасний фольклорний поховальний текст від періоду впливу на нього дуалістичного світобачення до осмислення взаємодії людини з некросферою жителями сучасного міста. Мілена Михайлівна залучає до дослідження досить цікавий зібраний нею польовий матеріал, поданий у додатках до дисертації. Варто сказати, що матеріал, зібраний дисертанткою, свідчить про доволі масштабну і копітку польову роботу та вміння Міленіної М. збирати, упорядковувати, належним чином паспортизувати фольклорний матеріал.

При аналізі зібраних фольклорних текстів авторка дисертаційного дослідження порушує актуальне у фольклористичному дискурсі питання жанрового розмежування сучасних фольклорних текстів. Зупиняється молода дослідниця на одному із сучасних підходів до цієї проблематики – а саме на аналізі фольклорного тексту з погляду комунікативної ситуації. Виходячи з контексту висловлювання, умов реалізації комунікативної ситуації, цілей і стосунку мовців до досвіду, трансльованого в записаному тексті, дослідниця структурує їх у чотири групи: меморати, фабулати, дидактичні висловлювання, звернення до міфологічних персонажів. Кожну із цих груп дисертантка аналізує з

позицій особливостей реалізації тексту, сюжетної специфіки, прагматики і закономірностей кодування його елементів на кожному із семіотичних рівнів.

Третій підрозділ третього розділу дисертантка присвячує питанню соціальної та вікової детермінації фольклорних текстів, зупиняючись на детальному аналізі побудовання некротичних текстів всередині субкультур, найбільш, на думку дослідниці, ілюстративних для аналізу їх концептуалізуючих чинників. Так, Міленіна М. детально аналізує прагматику фольклорних некротичних текстів усередині дитячої субкультури, а також серед людей, які мають професійний стосунок до смерті та вмирання (лікарі-реаніматологи, патологоанатоми, працівники хірургічних відділень) та поховально-поминальної обрядовості (працівники кладовищ і сфери ритуальних послуг).

У четвертому підрозділі Мілена Михайлівна досліджує зміни у структурі поховального обряду сучасного міста, аналізуючи меморати, фабулати і дидактичні висловлювання, що містять описи процедури випроводжання небіжчика на той світ. Зіставляючи їх з традиційними уявленнями, пані Мілена доходить висновку про порушення традиційної структури поховального обряду українців в умовах сучасного міста, а також поясняє причини, що зумовили таку трансформацію.

У висновках дисертантка представила аргументовані та логічні результати поставлених завдань. Так, дослідниця науково обґрунтовано представила морфологію танатологічних уявлень українців, комплексно проаналізувала елементи багаторівневої структури українського фольклорного поховального тексту, що дозволило їй виокремити синтагми та парадигми української поховальної культури та представити її модифікації в синхронії та діахронії.

Список джерел, використаних дисертанткою, є достатнім. Варто зауважити, що до нього включено багато розвідок з галузей таких наук, як філософія, біологія, археологія, історія, психологія, а також провідні сучасні світові дослідження із зазначеної тематики. Вільне оперування джерельним матеріалом і доцільне використання цитат простежується у всій роботі Міленої М.

Загалом робота Мілени Михайлівни справляє безумовне позитивне враження, однак, варто зазначити деякі зауваження, які, на наш погляд, допоможуть дисертантці у її подальшій дослідницькій діяльності, потенціал до якої вона продемонструвала у своїй роботі.

— *Не зовсім рівномірним, на нашу думку, є розподіл дослідницької уваги між різними щаблями розвитку поховальної культури. Так, на нашу думку, фольклорний поховальний текст періоду традиційного побутування варто більш детально розглянути з погляду комунікативної ситуації, як це представлено при аналізі сучасного фольклорного поховального тексту в третьому розділі. Натомість до порівняльного аналізу текстів, зібраних у сучасному місті, варто залучити більше традиційного фольклорного матеріалу для виявлення трансформацій у його діахронії, а також сучасний етнографічний матеріал для виокремлення можливих модифікацій у синхронії.*

— *Для повного аналізу фольклорного поховального тексту українців, на який претендує дослідниця, не вистачає в сучасному польовому матеріалі огляду побутування некротичних текстів у середовищі сучасного села.*

Відтак обрана тема, окрім безумовної вражаюче масштабної вже реалізованої аналітичної роботи, має подальшу перспективу.

Однак, висловлені зауваження й побажання в жодному разі не впливають на загалом високий рівень виконання дисертаційного дослідження, що, на нашу думку є цілком самостійним, новаторським і завершеним

Автореферат дисертації, в якому викладено основний зміст дослідження, ключові завдання, концепції та гіпотези, що послідовно й логічно доводяться дисертанткою, окреслено структуру та напрями фольклорного аналізу поховального тексту й підсумовано результати, написаний грамотно, логічно структурований, витриманий в авторському науковому стилі й свідчить про ґрунтовну фахову підготовку Міленіної М.

За матеріалами дисертації Міленою Михайлівною опубліковано 11 статей, у тому числі у фахових наукових збірниках України та за її межами, основні положення дисертації апробувались дисертанткою на наукових всеукраїнських

та міжнародних конференціях. На нашу думку, результати рецензованого дисертаційного дослідження є вагомим внеском в розвиток фольклористичної науки в Україні і можуть бути використані при розробці та читанні курсів студентам із загальної фольклористики, міфології, етнографії, культурології, використовуватися у юнакових дослідженнях.

Вважаю, що дисертація Міленіної Мілени Михайлівни «Український фольклорний поховальний текст: динаміка і модифікації» виконана на високому фаховому рівні, є самостійним, новаторським і самодостатнім науковим дослідженням, виконаним відповідно до вимог Департаменту атестації кадрів Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, а її авторка заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.07 — фольклористика.

Офіційний опонент –
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри журналістики
Кам'янець-Подільського
національного університету
імені Івана Огієнка

В. В. Шевчук